

УДК 63:929 (477) Терниченко

**Білоцерківська Алла
Сергіївна,**
аспірант ДНСГБ УААН
(м. Київ)

**РОЗВИТОК НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ
ПРОФЕСОРА А.Г. ТЕРНИЧЕНКА (1917-1920 рр.)**

У статті розглядаються окремі аспекти функціонування Міністерства земельних справ при Центральній раді Української народної республіки (1917-1918 рр.). Розкрито державотворчу діяльність із розвитку наукового забезпечення сільського господарства України професора А.Г. Терниченка в період з 1917 по 1920 роки, зокрема на посаді заступника міністра земельних справ.

В статье рассматриваются отдельные аспекты функционирования Министерства земельных дел при Центральном совете Украинской народной республики (1917-1918 гг.). Раскрыта государственная деятельность в развитии научного обеспечения сельского хозяйства Украины профессора А.Г. Терниченка в период с 1917 по 1920 года, в частности на должности заместителя министра земельных дел.

Separate aspects of functioning of the Ministry of Ground Affairs at the Central Council of the Ukrainian National Republic are considered in this article (1917-1918). The state activity of professor A.G. Ternichenko in development of scientific maintenance of Agriculture of Ukraine during 1917-1920 on a post of the deputy Minister of Land Affairs is given.

Період Центральної ради Української народної республіки є недостатньо висвітленим в українській історії, а діяльність її уряду – Генерального секретаріату та Генерального секретарства земельних справ, зокрема, – залишається взагалі мало вивченою. Широкій науковій громадськості майже не відомо про тих діячів, які не словом, а ділом в той складний для нашої країни час сприяли становленню української державності. Тому одним із головних завдань істориків є дослідження, аналіз та висвітлення невідомих фактів, подій, внеску окремих особистостей у розвиток держави і, зокрема, у сільське господарство –

провідну галузь економіки країни. До таких непересічних особистостей слід віднести Аристарха Григоровича Терниченка (1882-1927), який з 29 січня 1917 по 29 квітня 1918 року працював у Міністерстві земельних справ при Центральній раді УНР на посаді заступника Міністра земельних справ.

На жаль, на даний момент не існує спеціальних наукових досліджень про державотворчу діяльність А.Г. Терниченка взагалі та у межах Центральної ради, зокрема. Деякі відомості про Міністерство земельних справ віднайдено у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (фонд 1060, 1115). У бібліотеці цього архіву зберігся перший номер «Вісника Народного міністерства земельних справ» за березень-травень 1918 року. Варто відзначити статтю проф. В.А. Вергунова «Професор А.Г. Терниченко (15.04.1882-01.02.1927) – фундатор української сільськогосподарської літератури та вітчизняного рослинництва».

Завданням даної статті є комплексний історичний аналіз на основі першоджерел основних аспектів державотворчої діяльності А.Г. Терниченка (1917-1920рр.) з розвитку наукового забезпечення українського сільського господарства.

Лютнева революція 1917 року змінила політичну ситуацію та суспільну атмосферу в колишній імперії. Саме тоді й постало питання про самовизначення української держави. Справу відродження національної державності і водночас соборності очолила, як відомо, Українська Центральна Рада, створена 4 березня 1917 року. Головою Центральної Ради був обраний М. Грушевський, а заступниками В. Науменко, С. Єфремов, В. Винниченко.

У середині червня 1917 року було створено уряд України – Генеральний Секретаріат, очолюваний В. Винниченком. Секретарем військових справ став С. Петлюра, земельних справ – Б. Мартос, фінансів – Х. Барановський, міжнародних справ – В. Садовський, продовольчих справ – М. Стасюк, народної освіти – І. Стешенко, а генеральним писарем був призначений Х. Христюк.

Окремого комплексного аналізу заслуговує діяльність Генерального Секретарства земельних справ (пізніше перейменованого на Міністерство

земельних справ) і, зокрема, участь у державотворчій діяльності А.Г. Терниченка, відомого вітчизняного вченого-агронома, організатора сільськогосподарського виробництва та науки, популяризатора та публіциста. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України знайдено відомості про те, що Аристарх Григорович Терниченко з грудня 1917 по квітень 1918 року працював у Міністерстві земельних справ. Так, на засіданні Генерального Секретаріату 29 грудня 1917 року його разом із В.В. Семушкіним було обрано заступником генерального секретаря земельних справ Б. Зарудного [1].

На той час Генеральне Секретарство земельних справ, що знаходилося на вул. Володимирській, 19, мало таку структуру: генеральний секретар, заступники, крайовий земельний комітет, сільськогосподарська рада, лісовий комітет, установи секретарства. Згідно з Постановою Центральної ради від 5 жовтня 1917 року головними функціями Генерального Секретарства земельних справ були: проведення заходів для покращення і піднесення продуктивності сільського господарства і селянських промислів; розвиток сільськогосподарської промисловості; розроблення земельної реформи і покращення умов землекористування і землеволодіння; завідування справою переселення і розселення; завідування державними земельними маєтностями, підприємствами, лісами та проведення заходів щодо їх охорони і насадження; охорона запасів води, прийняття заходів щодо ефективного їх використання, завідування роботами щодо обезводнення, зрошення, осушення земель; завідування рибним і тваринницьким промислом [2].

У різні періоди існування Центральної Ради посаду генерального секретаря в земельних справах займали Б. Мартос, М. Савченко-Більський, Б. Зарудний [3].

До цього слід додати, що ні самі генсеки, ні працівники Міністерства, та й взагалі самої Центральної ради, не мали жодного досвіду у державотворчій діяльності. Але, незважаючи на це та враховуючи напружену атмосферу в суспільстві, їм все-таки вдалося завдяки самовіданній праці, служінню українській національній ідеї організувати та консолідувати сили для здійснення запланованих перетворень в українській державі.

22 січня 1918 року Генеральне Секретарство земельних справ було перейменовано на Міністерство земельних справ, яке мало ті ж самі повноваження і функції, але дещо більш розширену структуру: окрім загальної канцелярії, існували земельний, лісовий і сільськогосподарський департаменти, які, в свою чергу, поділялися на відділи; окремо існували відділи сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарської статистики та сільськогосподарської економіки (рис. 1).

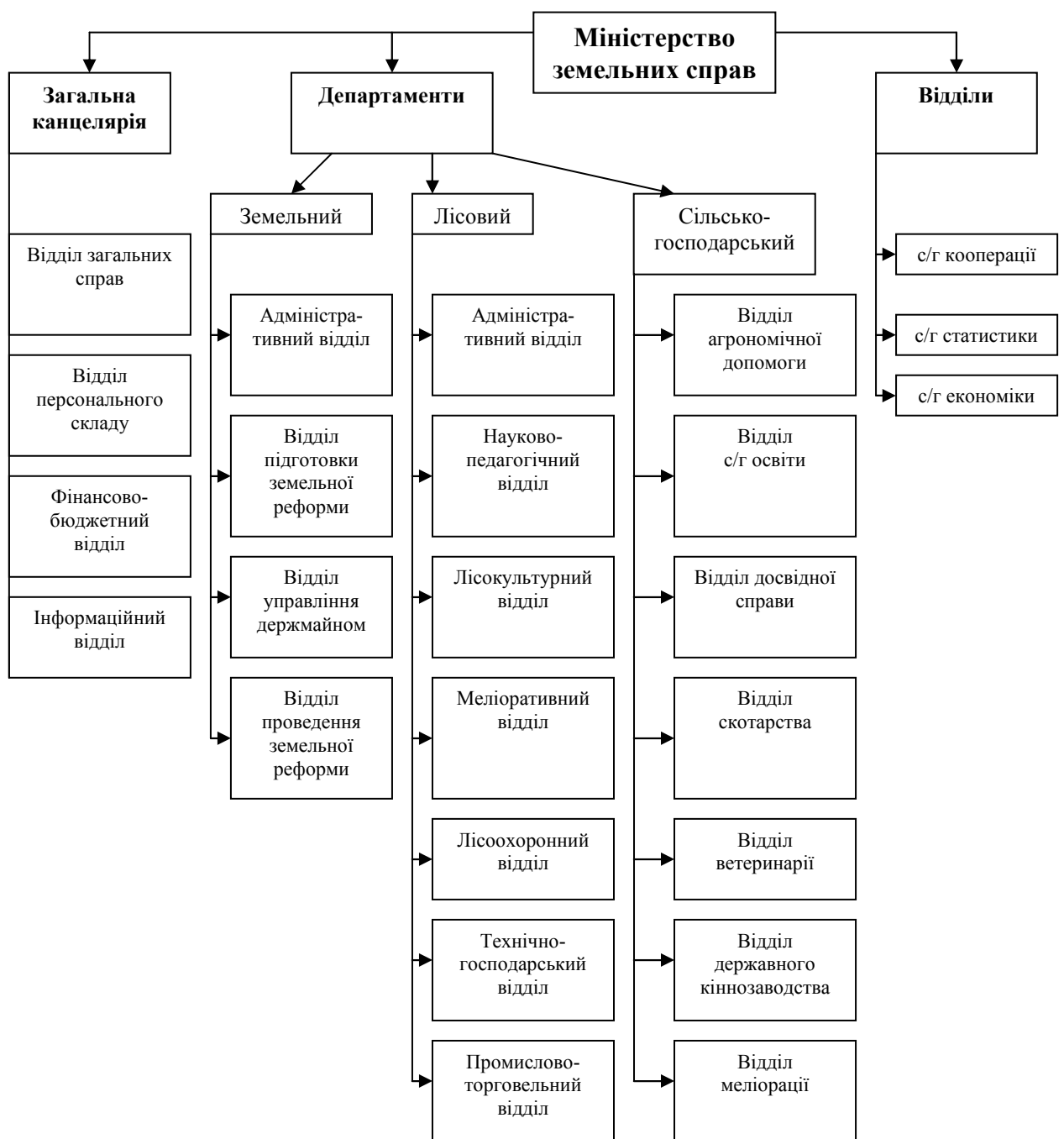

Рис. 1. Організаційна структура Міністерства земельних справ на квітень 1918 р.

Міністром реорганізованого Міністерства земельних справ був М.М. Ковалевський, а його заступниками - А.Г. Терниченко та Я.М. Стенько. У сільськогосподарському департаменті працювали відомі на той час діячі в галузі агрономії: П.А. Тутковський, Є.В. Оппоків, Ф.Й. Зайко-Заїкін, Г.С. Невидовський та ін. [4].

Кожен відділ вище названих департаментів мав відповідні завдання. Так, наприклад, відділ агрономічної допомоги займався питаннями агрономічної організації, ентомології, луківництва, польовими культурами тощо. Відділ досвідної справи займався організацією досвідних станцій, питаннями метеорології, природно-історичними дослідженнями краю.

Проаналізувавши діяльність Міністерства земельних справ в період з січня по травень 1918 року, ми дійшли висновку, що воно поряд із виконанням загальнодержавних проблем велику увагу приділяло безпосередньо проблемам селян. В архівних документах знайдено декілька звернень як самого міністра земельних справ М. Ковалевського, так і його заступника А.Г. Терниченка безпосередньо до українського народу. Це підтверджується також швидким зростанням авторитету та популярності самої Центральної Ради і пов'язане з відстоюванням зрозумілих народу ідей національно-територіальної автономії та національної ідеї.

Для врегулювання земельних відносин в Українській державі ще 7 листопада 1917 року розроблено Тимчасовий земельний закон, який було прийнято 18 січня 1918 року. У цьому законі декларувалося те, що всі землі нетрудових господарств мали перейти у всенародну власність. Нетрудовими вважалися ті господарства, які мали більше 40 десятин землі. Був створений земельний фонд, і при цьому кожен громадянин мав право отримати долю з Українського земельного фонду.

Протягом наступних трьох місяців, незважаючи на складну політичну ситуацію в країні, Міністерство земельних справ проводило планомірну роботу для втілення цього закону в життя. Так, на засіданні Крайового всеукраїнського земельного комітету від 17 квітня 1918 року, очолюваного заступником міністра земельних справ А.Г. Терниченком, у зв'язку з втручанням у роботу земельних

комітетів не лише чужоземних органів влади, але й місцевих, було постановлено негайно видати наказ про невтручання органів влади в роботу земельних комітетів, що мало значно прискорити процес проведення земельної реформи [5].

Представники влади у Міністерстві земельних справ прекрасно розуміли, яку місію на них було покладено. Так, у їхньому видавничому органі «Віснику Народного міністерства земельних справ» за березень-травень 1918 р. редактор К. Осьмак зазначав, що «на МЗС падає величезне завдання задовольнити сподівання безземельного і малоземельного селянства щодо землі. Стоячи на принципах Земельного закону і III та IV універсалів ЦР, Міністерство буде твердо триматися цих актів і впроваджуватиме їх в життя. Очевидно, що все це можливо при енергійній допомозі самого селянства, його виборних органів, Земельних Комітетів, Народних Рад (земств) і інших демократичних організацій. Як найбільша солідарність і ясна свідомість значіння і потреби земельної реформи серед усіх щиро демократичних верств українського народу, - тільки і може бути запорукою того, що ця реформа буде переведена в життя. Час хитаннів минув, мусимо твердо приступити до роботи. Тільки спільними силами всіх справжніх оборонців трудового народу і можна врятувати долю селянства і долю держави» [6].

Як видно із вище наведеного, практично вся робота Міністерства земельних справ була спрямована на інтереси простого народу, на задоволення потреб перш за все селянства.

Окрім того, Міністерство земельних справ велику увагу приділяло ветеринарно-санітарній справі. Так, проводилися спроби об'єднати громадську і земельну ветеринарію, між якими на той час існували протиріччя щодо функціональних зобов'язань, у зв'язку з чим проводилися недостатні обстеження худоби на кордоні, що відповідно несло за собою поширення епідемій різноманітних хвороб у тварин. Ці факти розкривались у зверненні Ветеринарного відділу Міністерства земельних справ до всіх губерніальних та міських народних управлінь від 15 квітня 1918 року, підписаним заступником міністра земельних справ А.Г. Терниченком [7].

Після розпуску Центральної Ради внаслідок гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року всі міністри та заступники міністрів були звільнені з посад. Частина представників Центральної ради взагалі була заарештована. Згідно з «Грамотою до українського народу» Павла Скоропадського «права частной собственности, как основы культуры и цивилизации – восстанавливаются в полном объеме, и все распоряжения бывшего украинского правительства, а также временного российского правительства отменяются. Восстанавливается полная свобода совершения сделок по продаже и покупке земли» [8]. Тобто, усі зусилля Міністерства земельних справ щодо впровадження земельного закону, який базувався на державній власності, були скасовані.

Сам же Аристарх Григорович Терниченко після приходу нового уряду, уникаючи гетьманського арешту, від'їхав до Білої Церкви та Берестя, де займався редагуванням і видавництвом сільськогосподарської літератури.

У 1919-1920 роки А.Г. Терниченко працював на відповідальній посаді завідувача сільськогосподарського відділу Наркомзему, а потім губзему Київщини. За цей період найбільшим досягненням у діяльності Аристарха Григоровича була організація планового будівництва сільського господарства, що відповідало загальнорадянському “плановому будівництву”, а також робота у справі районування України. У виступах на Всеукраїнському та Київському агрономічних з’їздах Аристарх Григорович запропонував нові оригінальні методи й елементи, що згодом були покладені в основу вивчення районування України. Йому належить організація так званої “районної” агрономії. Він розробив питання методики і самої праці агронома. Стосовно агрономії, А.Г. Терниченко протягом всього свого життя наголошував на її аполітичності та безнаціональності. Крім того, він вважав так: щоб робота агронома була корисною, треба, щоб розвивалася українська культура, а тому потрібно домогтися, щоб робота в Україні велась українською мовою. Боротьба за українську культуру та сільськогосподарську науку, за піднесення українського сільського господарства – це гасла, які висував Аристарх Григорович і яким не зрадив до кінця життя, маючи, на жаль, мало спільників у своєму середовищі.

Аристарх Григорович працював також над питанням про об'єднання незаможних господарств у колективи. Саме в такому веденні сільського господарства він бачив майбутнє аграрного сектору країни. Терниченко багато зробив для втілення цієї ідеї на Київщині [9].

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що державотворча діяльність А.Г. Терниченка у 1917-1920 роках на ниві українського сільського господарства відзначалася направленістю на задоволення перш за все інтересів саме українського народу, а також відстоювання національної ідеї. Здійснений нами аналіз дає підстави вважати, що вона не втратила своєї актуальності й дотепер.

Список використаної літератури

1. *Журнал* засідання Генерального Секретаріату 29 грудня 1917 року. – ЦДАВО України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Од. зб. 26. – Арк. 31.
2. *Постанова* Центральної Ради від 5 жовтня 1917 року про розширення компетенції Генерального Секретарства земельних справ, обмеженої інструкцією Тимчасової влади від 4 серпня 1917 року. – ЦДАВО України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Од. зб. 1. – Арк. 188-193.
3. *Стрельський Г.*, Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 192 с.
4. *Штатний* розпис Міністерства земельних справ на 8 квітня 1918 року. – ЦДАВО України. – Ф. 1060. – Оп. 1. – Од. зб. 39. – Арк. 14.
5. *Засідання* Крайового всеукраїнського земельного комітету від 17 квітня 1918 року. – ЦДАВО України. – Ф. 1060. – Оп. 1. – Од. зб. 39. – Арк. 52.
6. *Осьмак К.* Від редакції // Вісник Народнього міністерства земельних справ. – 1918. – №1. – С. 1-2.
7. *Відзив* ветеринарного відділу сільськогосподарського департаменту від 15 квітня 1918 року до губерніальних та міських народних управ України. – ЦДАВО України. – Ф. 1060. – Оп. 1. – Од. зб. 39. – Арк. 54.
8. *Грамота* ко всему українському народу. - ЦДАВОВУ України. – Ф. 1061. – Оп. 1. – Од. зб. 128. – Арк. 52.
9. *Вергунов В.А.* Професор А.Г. Терниченко (15.04.1882-01.02.1927) – фундатор української сільськогосподарської літератури та вітчизняного рослинництва // Генетичні ресурси рослин. – 2005. – №2. – С. 143-147.